

Block 5

2010-10-23

Svarshäfte nr.

Högskoleprovet

DELPROV 9

LÄSd

Delprovet innehåller 20 uppgifter.

Anvisningar

Delprovet LÄS prövar din förmåga att ta till dig innehållet i texter skrivna på svenska. Provet består av fem texter från olika ämnesområden. Till varje text hör fyra uppgifter. Varje uppgift består av en fråga med fyra svarsförslag. Ett av svarsförslagen är rätt.

Läs texten och välj ut det svarsförslag som med stöd av texten bäst besvarar frågan.

Ibland kan du klart se att ett av svarsförslagen är rätt och att de andra är fel. Ibland verkar först flera svar mer eller mindre rimliga. Då måste du, genom att jämföra de olika svarsförslagen, välja ut det som **bäst** besvarar frågan.

Observera att du ska lösa uppgifterna med ledning av den information som ges i respektive text.

Alla svar ska föras in i svarshäftet. Det ska ske **inom** provtiden.

Markera tydligt.

Om du inte kan lösa en uppgift, försök då att bedöma vilket svarsförslag som verkar mest rimligt.

Du får inget poängavdrag om du svarar fel.

På nästa sida börjar provet som innehåller **5 texter** och **20 uppgifter**.
Provtiden är 50 minuter.

BÖRJA INTE MED PROVET FÖRRÄN PROVLEDAREN SÄGER TILL.

Tillstånd har inhämtats att publicera det upphovsrättsligt skyddade material som ingår i detta prov.

Heidenstams harem

Idén till hur viktig forskning skapas uppstår ibland när forskaren minst anar det. I Cristine Sarrimos fall handlade det om när hon av ”en tillfällighet läste *Hans Alienus* som få, om ens någon, läser längre”. Läsningen gjorde henne intresserad av författaren till boken, Verner von Heidenstam. Kunde det vara så att denna hyllade nationalskald blivit normaliserad av den tidigare forskningen? Om så är fallet, finns det mer att hämta i hans författarskap och liv? Utifrån frågor som de här har Sarrimo skrivit en bok om den koloniala tidens orientalism, nationalism och marknadstänkande och sist men inte minst om kön och sexualitet.

I sin bok, *Heidenstams harem*, analyserar Sarrimo Heidenstams skönlitterära texter och brev samt texter som skrivits till och om honom. Hennes bok är ett exempel på en sammansmältning av biografi, litteraturvetenskap och historia.

Den läsare som är intresserad av personen Heidenstam hittar en hel del som den tidigare forskningen valt att bortse från av olika skäl. Han hade under stora delar av sitt liv framgångar i det offentliga livet och var en del av kultureliten. Men det är inte nationalskalden som träder fram här. Istället skissar Sarrimo ett porträtt av en människa med ganska så ljusskygga föreställningar om andra människor och då främst om kvinnor och barn. Stundtals verkar det som om Heidenstam inte gjort annat än utkämpat konflikter med andra människor, eller försökt skapa hierarkiska system som syftade till att höja hans eget kapital.

Eller är det så att källorna spelar oss ett spratt? Går det att nå djupare psykologisk kunskap om en annan människa utifrån kvarlämnat material? Som historiker vill jag givetvis kunna svara ja på den frågan, men går det? Alla texter är beroende av det sammanhang de produceras i. Vem är de skrivna till och varför? Heidenstam konstruerade i sina privata brev ett jag på ett liknande sätt som han i de skönlitterära texterna skapade bilder av mannen, diktaren, aristokraten och/eller svensken. Sarrimos analys har många förtjänster och en av dem är just detta att hon likställer de olika texttyperna med varandra, den ena är inte sannare än den andra. Vi vet kanske inte mer om personen Heidenstam efter att ha läst boken, men vi vet mycket om representationer av manligt och kvinnligt, vilket är desto mer intressant.

Våra upplevelser hämtar näring både från den värld vi lever i och inte minst från de fiktiva världar som litteratur ger inblick i. Genom att läsa bland annat Heidenstam kan vi ta del av beskrivningar av människor och platser. En

läsande människa stiftar bekantskap med litterära gestalter, och dessa möten påverkar henne och ger henne redskap för hur hon kategoriserar och värderar sig själv, tiden hon lever i och andra människor. En viktig uppgift för litteraturvetaren är att synliggöra det innehåll som finns i texterna och ställa det i relation till författarens samtid och inte minst till samtiden och dess möjliga läsningar. *Heidenstams harem* är ett fulländat exempel på den här typen av litteraturvetenskap.

Precis som titeln anger handlar stora delar av boken om sexualitet och relationer mellan könen, men också om relationer mellan man och man och kvinna och kvinna. Ordet harem för tankarna till Orienten och stora delar av innehållet handlar just om relationen mellan vi och dom, såsom den gestaltas mellan oss i västerlandet och dem där borta i Orienten.

Både texterna av och livet kring personen Verner von Heidenstam vittnar om hur han levde i en tid då gruppen borgerliga män växte sig allt starkare. Heidenstam tillhörde själv aristokratin. Den höll på att försvagas och det är intressant att följa Sarrimos tolkning av hur en representant för en stark men ändå marginaliserad grupp hanterar situationen. På så sätt är *Heidenstams harem* en kritisk granskning av hur det moderna Sverige växte fram. Det hade varit intressant om Sarrimo hade fördjupat sig i den svenska historien och Heidenstams strukturella villkor. Hon nämner exempelvis i förbigående att han var ekonomiskt oberoende, till skillnad från andra författarkolleger. Men vad hade det för betydelse för hur han levde sitt liv och vad satte det för spår i hans författarskap? Läsaren får visserligen veta att den goda ekonomin gjorde det möjligt för Heidenstam att behandla kvinnor på ett särskilt sätt, men visst måste också den ekonomiska friheten ha påverkat hans arbete? Fanns det problem med att inte behöva någon inkomst? Skapande arbete kräver inte bara tid och rum utan också en känsla av tillhörighet och betydelse. En ekonomiskt oberoende person som Heidenstam hade kanske svårare att få dessa känslor att infinna sig, än om han varit tvungen att söka upp sammanhang för sitt skrivande? Det litterära fältet under Heidenstams tid måste ju ha varit påverkat av ekonomiskt kapital, på samma sätt som andra kapitalformer styrde den hierarkiska ordningen mellan författarna.

I boken förs ett resonemang om hur kanon skapas. Förutom författarens texter och mottagandet av dessa, kan platser ha avgörande betydelse i en kanoniseringsprocess. I det här fallet är det givetvis Övralid vid Vättern som är det symboliskt viktiga rummet. Huset var Heidenstams

hem under senare delen av hans liv. Det har med sitt stilrena formspråk och karga, strikta uttryck kommit att bli en symbol för det offentliga, manliga samhälle som Sarrimo intresserar sig för. På samma sätt som andra avtryck i det offentliga, där kanske Nobelpris och ledamotskap i Svenska akademien är de tydligaste exemplen, blir Övralid en viktig byggsten i arbetet med att skapa en nationalskald. Detta arbete fortskrider än idag. Exempelvis delas Övralidspriset ut varje år och det sker naturligtvis just där. En genomgång av vilka författare, essäister och forskare som fått priset sedan 1945, då det instiftades, visar att priset stärker den manliga offentligheten. Det är i alla fall en

rimlig tolkning av att 57 av pristagarna är män och sju är kvinnor.

Människan Heidenstam är död, men nationalskalden lever vidare, liksom de föreställningar om privat-offentligt, manligt-kvinnligt, vi-dom som han var med om att skapa och som vi alla mer eller mindre är med om att reproducera.

MARIA SUNDKVIST

kanon = det urval av litterära verk som av sin samtid anses vara de viktigaste

Uppgifter

1. I vilket huvudsakligt syfte skrev Cristine Sarrimo boken *Heidenstams harem*, enligt texten?

- A För att granska den påverkan som Heidenstams litterära arv haft på svensk kultur och historiesyn.
- B För att vidga och vidareutveckla den beskrivning som forskningen hittills gett av nationalskalden Heidenstam.
- C För att analysera Heidenstams ställning som offentlig person och hans roll i dåtidens politiska debatt.
- D För att lyfta fram och utforska de mindre kontroversiella delarna av Heidenstams omfattande författarskap.

2. Hur kan man utifrån texten bäst sammanfatta det övergripande temat i Cristine Sarrimos bok?

- A Heidenstam och hans självuppfattning.
- B Heidenstam och hans historia.
- C Heidenstam och hans litterära produktion.
- D Heidenstam och hans samtid.

3. Vad menar recensenten troligast med att Heidenstam "blivit normaliserad av den tidigare forskningen"?

- A Att forskningen inte brytt sig om de självbiografiska delarna av Heidenstams författarskap.
- B Att forskningen bidragit till att Heidenstam idag är en närmast bortglömd författare.
- C Att forskningen nöjt sig med en begränsad och tillrättalagd bild av Heidenstam.
- D Att forskningen varit lika påverkad av fördomar som Heidenstam själv var i sitt författarskap.

4. Vad önskar recensenten att Cristine Sarrimo hade utforskat närmare?

- A Ursprunget till Heidenstams föreställning om kvinnan som underlägsen.
- B Heidenstams funktion som inspirationskälla för andra manliga författare.
- C Den verkliga betydelsen av Heidenstams speciella samhällsposition.
- D Den självbild som Heidenstam gav uttryck för i sin privata brevväxling.

Cannabis och schizofreni

Att cannabis kan orsaka en mängd psykiska symtom är väl känt sedan länge. Begrepp som ”haschpsykos” eller ”cannabispsykos” används ofta i den allmänna debatten, men vad dessa begrepp beskriver är inte helt klart.

Man kan skilja ut fyra olika psykiska effekter av cannabis: akuta psykiska effekter, icke-psykotiska långtidseffekter, cannabispsykos samt effekter på oberoende psykotisk störning efter aktuell missbruksperiod.

När det gäller *akuta psykiska effekter* gäller för cannabis liksom för flertalet psykoaktiva droger att det är en känslig balansgång mellan de sökta, eftersträvade ruseffekterna av drogen och de bieffekter som ofta erhålles. ”Snedtändning” är ett av de begrepp som ibland används för att täcka sådana fenomen.

Bland de *icke-psykotiska långtidseffekterna* är amotivationsyndromet det mest omtalade, vilket innebär en tilltagande förlust av motivation och lustkänsla, vilket leder till allmän passivitet och social isolering.

Cannabispsykos eller *haschpsykos* är som nämnts ett vanligt begrepp för olika typer av störningar. Det kan vara mer eller mindre utdragna toxiska psykosor, och med det menas psykosor direkt utlösta av en substans som tillförs, i detta fall cannabis.

Det som huvudfrågan gäller är om cannabis kan ha en *effekt på oberoende psykotisk störning efter aktuell missbruksperiod*. Schizofreni är det huvudsakliga utfallet som studerats, men även andra psykotiska störningar är av intresse.

Den tidsgräns som krävs för att kunna utesluta en toxisk psykos är enligt klassifikationssystemet ICD sex månader. För att kunna tala om att cannabis orsakar schizofreni eller annan psykos måste man således påvisa att cannabismissbruk inte har förekommit under sex månader innan diagnosen fastställs.

Det är metodologiskt svårt att bena upp sambandet mellan cannabis och psykos, eftersom olika typer av samband kan tänkas:

1. Cannabis orsakar psykos
2. Cannabis utlöser latent psykos
3. Cannabis orsakar återfall i tidigare psykos
4. Psykotisk störning orsakar cannabismissbruk
5. Falskt samband p.g.a. samvarierande faktorer
6. Inget samband

Den enda säkra metoden för att ta reda på om samband av den första typen föreligger är att följa en grupp personer över tid och jämföra dem som missbrukat cannabis med dem som inte har gjort det med avseende på insjuknande

i schizofreni. Under lång tid fanns inga sådana studier, däremot många fallstudier av personer med schizofreni där man konstaterat tidigare cannabis konsumtion i hög grad. I mitten av 1980-talet lyckades vi identifiera ett material av svenska värnpliktiga män för vilka det fanns intervjudata över cannabismissbruk, liksom andra psykiska och beteendemässiga variabler som var viktiga att kontrollera för i analysen. Materialet gällde de män som värnpliktsmönstrat 1969–70 för vilka personidentifiering fanns bevarad vilket möjliggjort uppföljning i andra databaser.

Vår forskargrupp identifierade 49 000 män för vilka det fanns data om cannabismissbruk och andra variabler av intresse, bl.a. bruk av alkohol och narkotika, medicinering för nervösa besvär och psykiatrisk diagnos vid mönstring. En central fråga vi använde – eftersom den visat sig vara en prediktor för avvikande beteende – var om man rymt hemifrån. Vi följde männen genom sambearbetning med slutenvårdsregistret för psykiatrisk vård, vilket då var tillgängligt till och med 1983, dvs. 14 års uppföljning.

Resultaten visade att det fanns ett tydligt dos-respons samband mellan uppgiven cannabis konsumtion i tonåren och senare insjuknande i schizofreni. Det inträffade sex gånger så många fall av schizofreni i gruppen med högst cannabismissbruk jämfört med dem med lägst konsumtion. Resultaten kontrollerades för de samvarierande faktorer som nämnts ovan. Som förväntat hade de som fått en psykiatrisk diagnos vid mönstringen samt de som medicinerat för nervösa besvär ökad risk för schizofreni. När hänsyn tagits till dessa faktorer fanns likafullt en kvarstående nästan tredubblad risk för schizofreni i högkonsumtionsgruppen.

Genom journalstudier kunde vi få ytterligare stöd för att de som vårdats för schizofreni inte varit föremål för vård av andra psykiska besvär eller företett störningar i barndomen, dvs. det finns inte skäl att tro att de börjat missbruka cannabis som en effekt av tidigare psykisk störning.

Vi gjorde en ytterligare uppföljning ett antal år senare, då fler fall av schizofreni hade uppkommit i denna kohort och vi dessutom ville kontrollera för vissa andra bakgrundsfaktorer. Vi gjorde också en särskild analys där vi jämförde fall som insjuknat kort tid efter värnpliktsundersökningen och de som insjuknat först fem år senare, återigen för att utesluta att det rörde sig om schizofreni som debuterat i direkt anslutning till eller före cannabismissbruk. Fynden var mycket likartade, och resultaten påverkades inte när vi uteslöt dem som vårdats de första fem åren efter mönstringen.

Forskningen om cannabis och schizofreni var som ovan

nämnts länge begränsad till fallstudier och kliniska studier utan kontrollerad uppläggning. Det krävs stora material som följs över tid för att man ska kunna studera insjuknande i schizofreni i förhållande till cannabismissbruk, och cannabis är inte en exponering som funnits registrerad i de många kohortstudier som man använt för att exempelvis analysera långtidseffekter av alkoholbruk. Under de senaste fem åren har dock ett antal nya studier dykt upp som bekräftat sambandet mellan cannabismissbruk och senare insjuknande i psykos. De bygger alla på att man intervjuat grupper av unga personer med avseende på cannabiskonsumtion och följt upp dem med avseende på insjuknande i psykos. De har sammanfattats i några värdefulla översikter som här redovisas:

Louise Arsenaault och hennes medarbetare sammanställde 2004 resultat av fem studier som analyserade sambandet mellan cannabisbruk och schizofreni samt andra psykos. Samtliga studier baserades på väldefinierade befolkningsurval och prospektiv design, med adekvat kontroll för samvarierande faktorer. De fann att cannabismissbruk fördubblade risken för framtida insjuknande

i schizofreni, och uppskattade den etiologiska fraktionen till 8 procent. De konstaterar att cannabis är en varken nödvändig eller tillräcklig orsak till schizofreni, men att det ändå är av betydelse ur folkhälsosynpunkt att 8 procent av alla schizofrenifall skulle kunna undvikas om cannabisbruk eliminerades.

I en annan sammanställning över sambandet mellan cannabis och schizofreni identifierade Filip Smit och hans medarbetare fem studier. Fyra av dessa studier ingick i Arsenaaults sammanställning, men de hade något annorlunda inklusionskriterier. De avfärdar några av de hypoteser som brukar framföras som förklaring till sambandet, bl.a. självmedicinering, men menar att frågan om samvarierande faktorer fortfarande bör diskuteras. De konstaterar att det nu finns ökat stöd för att cannabis kan öka risken för schizofreni, i synnerhet hos sårbara personer, men även hos personer utan tidigare psykiska besvär.

PETER ALLEBECK

etiologi = läran om orsaker, t.ex. till brott eller sjukdom

Uppgifter

5. Vad var enligt texten problemet med de forskningsmaterial som tidigare användes för att studera kopplingen mellan cannabismissbruk och schizofreni?

- A De omfattade enbart individer som insjuknat i schizofreni.
- B De avsåg individer både med och utan cannabismissbruk.
- C De jämförde schizofreni med andra former av psykos.
- D De syftade till att belysa psykisk sjukdom i allmänhet.

6. Vilket är enligt textförfattaren det bästa sättet att klarlägga om cannabismissbruk orsakar psykos?

- A Jämförelser mellan en missbrukargrupp och en kontrollgrupp.
- B Omfattande dos-respons-experiment bland värnpliktiga.
- C Klassificering och utvärdering av olika tänkbara samband.
- D Intervjuer med olika grupper av unga missbrukare.

7. Vilken typ av psykiska effekter av cannabismissbruk har textförfattaren och hans forskargrupp främst fokuserat på?

- A Akuta psykiska effekter.
- B Icke-psykotiska långtidseffekter.
- C Cannabispsykos.
- D Effekter på oberoende psykotiska störningar.

8. Vad ser textförfattaren som den viktigaste samlade slutsatsen av sina egna och andras studier om cannabismissbruk?

- A Att det nu finns stöd för teorin att missbruket kan leda till olika psykos, men oftast inte till schizofreni.
- B Att det finns stöd för teorin att missbruket kan leda till schizofreni, men då i samverkan med andra former av missbruk.
- C Att det nu finns stöd för teorin att missbruket kan leda till insjuknande i schizofreni efter missbruksperioden.
- D Att det finns stöd för teorin att missbruket kan leda till schizofreni när missbrukarens livssituation är markant avvikande.

Lövskogens framtid

Det talas och skrivs mycket om lövskog inom skogsbruket idag. Men är det egentligen någon som vill ha den, och i så fall vem och till vad? Lövskog är heller inget enhetligt begrepp. Grovt sett har vi ordinär lövskog, ädellövskog och blandskog, både utan och med inslag av barrträd, som kan kombineras på ett nästan oändligt antal sätt.

I det av riksdagen antagna miljökvalitetsmålet Levande skogar, som är ett av de sexton miljökvalitetsmål som ska leda Sverige till ett uthålligt samhälle, finns ett antal delmål. Med koppling specifikt till lövskog finns inskrivet att ”arealen äldre lövrik skog ska öka med minst 10 procent” och att ”arealen mark föryngrad med lövskog ska öka”. Samtidigt sägs att ytterligare 900 000 hektar skogsmark ska undantas från produktion till år 2010, och siktet är bl.a. inställt på ädellövskogar, triviallövskogar, hassellundar, äldre lövsuccessioner och strandlövnaturskogar. Det är uppenbart att man från myndighetshåll vill ha mer lövdominerad skog. Att utveckla och stärka den biologiska mångfalden är i fokus. Det råder också enighet om att det för naturmiljön är brist på äldre och grova lövträd i de svenska skogarna.

De ”sociala möjligheterna” i skogslandskapet är ett område som utvecklas starkt. Studier visar att människor i allmänhet föredrar att vistas och rasta i en lövträdsdominerad miljö. Kravet på att skogsskötseln ska ta hänsyn till friluftsliv och rekreation kommer sannolikt att bli ännu starkare, speciellt i tätortsnära områden. Genom att ställa i ordning anläggningar och tillhandahålla aktiviteter kan en markägare få en viss inkomst från verksamhet kopplad till friluftslivet.

I dagsläget är det generellt sett så att virkesförsäljningen ger de stora inkomsterna och möjlighet för skogsägaren att försörja sig. Vilket bidrag ger lövverket i detta sammanhang? Eftersom lövträdsvolymen utgör omkring 16 procent av den stående trädvolymen i landet borde lövträd ha betydelse för skogsindustrin och landets välbefinnande, även om barrträden naturligtvis är ryggraden i verksamheten. Årligen omsätts officiellt omkring 10 miljoner kubikmeter lövvirke i landet. En stor del av detta importerar, 4–5 miljoner kubikmeter, vilket tyder på att industrin behöver lövvirke men samtidigt inte får tag på det inom landets gränser, trots att tillväxten skulle medge det. Orsaker till detta är bl.a. logistiska svårigheter då mycket lövträd står insprängda med liten volym per areal i barrskog, svårigheter att få tag i de kvaliteterna som behövs för produktionen, problem med utsortering och transport av små virkeskvantiteter, samt att lövvirkesindustrin idag till stor del består av små aktörer som har en begränsad betalningsförmåga.

De stora volymerna i lövskogsbruket kommer från de ordinära lövträden björk, asp och al. De utgör nästan 85 procent av hela lövträdsförrådet. De ordinära lövträden har fördelen gentemot de ädla lövträden att omloppstiderna är betydligt kortare. Det är gynnsamt vid högre räntekrav. En viktig uppgift för att öka den lövverksindustriella verksamheten är att arbeta för att efterfrågade sortiment kan levereras med ett jämnt flöde. Det är här forskningen kring den virkesproducerande lövskogen kommer in. Min bedömning är att en virkesbaserad lönsamhet i lövskogsbruk är nyckeln till lövskogens framtid. Lönsamheten skapar och ökar intresset för den produktionsinriktade lövskogen vilket ger ekonomiskt utrymme för önskade avsättningar för naturmiljön och kostnadskrävande skötselåtgärder för friluftslivet. På bl.a. Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och svenska skogsbrukets forskningsinstitut Skogforsk pågår forskning kring de olika lövträden.

Vilka är då de viktiga forskningsuppgifterna som ligger framför oss? Ett område som varit försummat är de ordinära lövträdens utveckling i ungdomen. Höjd- och volymtillväxt kulminerar tidigt, och det gäller att åtgärderna i röjningsfasen blir rätt i tid och styrka för att kvarvarande träd ska vara vitala och uppvisa hög fortsatt tillväxt. En nyckelfaktor är bevarande av grönkronan. Den får inte på grund av konkurrens från träd runtomkring bli för liten, eftersom det tar lång tid för den att återskapas och ge full produktion för det enskilda trädet. Genomförda och pågående studier indikerar att försenad och försummad röjning får tydliga negativa konsekvenser för kvarvarande träds dimensionsutveckling. Detta kan vara en bidragande orsak till att björken visar betydligt sämre tillväxt än gran. Dessutom tvingas man vid försenad röjning ofta välja träd av sämre kvalitet, dvs. de vitala träden blir här ofta de förväxande och grovgreniga med dålig kvalitet.

Det för oss in på nästa viktiga forskningsuppgift: Hur ska kvaliteten på vår lövskog, framför allt de ordinära lövträden, höjas? Sågtimmer utgör de värdefullaste sortimenten på marknaden och utgör en viktig bas för ekonomin. Sågbarheten på t.ex. björkvirke är endast omkring 5 procent, dvs. av avverkad volym är det endast en tjugonedel som är god nog för att kunna användas i sågverken. Här finns en stor insats att göra för att höja siffran, vilket i stor utsträckning kan göras genom en bättre skötsel.

Skötsel är dock inte enda sättet, och här kommer en tredje stor forsknings- och utvecklingsuppgift in: förädling av lövträd för högre tillväxt och bättre virkeskvalitet. Av begripliga skäl har en stor del av resurserna riktats – och kommer fortsättningsvis att riktas – mot björk, vårt

vanligaste lövträdsdrag. Idag finns det på marknaden förädlat vårtbjörk för södra Sverige som växer cirka 15 procent bättre och har högre virkeskvalitet än oförädlat björk. Men insatser har även gjorts mot flera av de andra lövträdsdragen, bl.a. har ett mycket högproduktivt och för södra Sverige klimatanpassat material tagits fram för hybridasp. Dessutom pågår för närvarande även förädling av ek, klibbal och fågelbär.

Min slutsats av forskningssituationen är att vi fortfarande har begränsad kunskap om vitala delar av lövskogsbuket och att viktiga och spännande forsknings- och utvecklingsinsatser därför ligger framför oss inom detta område.

LARS RYTTER

Uppgifter

9. Vad är enligt texten problemet med att få fram virke av lövträd i Sverige?

- A Bristande tillgänglighet.
- B Bristande efterfrågan.
- C Bristande investeringar.
- D Bristande miljöhänsyn.

10. Vilket gemensamt syfte ligger bakom de olika forskningsuppgifter som textförfattaren beskriver?

- A Att introducera fler arter och trädsdrag.
- B Att öka tillväxten och kvaliteten hos virket.
- C Att förenkla och effektivisera avverkningen.
- D Att korta tiden för produktion och förädling.

11. Vilket alternativ uttrycker en av textförfattarens åsikter?

- A Lövskogen utmanar barrskogen alltmer vad gäller tillväxt och lönsamhet.
- B Lövskogens framtid begränsas av höga vinstkrav och få marknadsaktörer.
- C Lövskogen måste utvecklas så att den i högre grad kan möta efterfrågan på sågtimmer.
- D Lövskogens framtid är närmast helt beroende av huruvida den kan tillgodose ökade miljökrav.

12. Vilket är textförfattarens huvudsyfte med texten?

- A Att visa på mångfalden i svensk skogsproduktion.
- B Att ifrågasätta den hittillsvarande forskningens resultat.
- C Att argumentera för viktiga åtgärder inom skogsbuket.
- D Att förespråka en skogsproduktion utifrån klimatintressen.

Kupongskatt på inlösen av aktier

Den som låter sina aktier gå till inlösen eller låter dem bli återköpta anses skattemässigt ha avyttrat aktierna. Från inlösenlikviden får avdrag göras för anskaffningsutgiften. Det uppkommer således en kapitalvinst eller, i värsta fall, en kapitalförlust.

Denna ordning gäller dock endast för dem som är obegränsat skattskyldiga i Sverige. Begränsat skattskyldiga som deltar i samma inlösen- eller återköpserbjudande anses nämligen inte göra någon kapitalvinst/kapitalförlust, de har i stället tagit emot en utdelning. Enligt 4 § kupongskattelagen (1970:624) ska bl.a. inlösen- eller återköpslikvid som betalas till sådan ”utdelningsberättigad” som är begränsat skattskyldig jämsställas med utdelning och alltså bli föremål för kupongskatt. Fram till den 1 januari 2005 gällde därvid att någon rätt till avdrag för anskaffningsutgiften inte förelåg vid fastställande av ”utdelningens” storlek. Den tidigare svenska regleringen torde vara uppenbart diskriminerande, och det föranledde Kammarrätten i Sundsvall att i ett mål avseende likvid vid inlösen av aktier begära förhandsavgörande från EG-domstolen (EGD). I en dom den 19 januari 2006, C-265/04 Bouanich, har EGD lämnat det begärda förhandsavgörandet.

I målet är det fråga om en fransk medborgare som löst in aktier i ett svenskt börsbolag. Hon påfördes kupongskatt på hela ”utdelningsbeloppet”. I enlighet med det svenskfranska skatteavtalet drogs kupongskatten efter en skattesats om 15 procent. Med hänvisning till bl.a. att den svenska beskattningen av inlösenlikvid som betalades till utländska aktieägare stred mot EG-fördraget begärde hon återbetalning av hela kupongskatten. Särskilda skattekontoret medgav emellertid endast återbetalning av belopp motsvarande de inlösta aktiernas nominella belopp.

I sin begäran om förhandsavgörande frågade Kammarrätten i Sundsvall, något förenklat, för det första om artiklarna 56 och 58 i EG-fördraget medgav en sådan skillnad i beskattningen av begränsat och obegränsat skattskyldiga som förelåg i fråga om mottagen inlösenlikvid.

I sin dom konstaterar EGD inledningsvis att en sådan återförsäljning av aktier som den klagande företagit utgör en kapitalrörelse och att en sådan transaktion omfattas av EG-fördragets bestämmelser om fri rörlighet för kapital. Domstolen påpekar vidare att rätten till avdrag för anskaffningsutgiften utgör en skattemässig förmån som endast erbjuds obegränsat skattskyldiga och att denna förmån leder till att begränsat skattskyldiga beskattas hårdare. Enligt domstolen leder en sådan lagstiftning till att en gränsöverskridande kapitaltransaktion blir mindre attraktiv samtidigt som begränsat skattskyldiga investerare

avhålls från att förvärva aktier i bolag hemmahörande i Sverige. Domstolen konstaterar därför att nekad avdragsrätt för begränsat skattskyldiga aktieägare när det gäller anskaffningskostnaden för aktier som inlöses, utgör en restriktion för kapitalrörelser i den mening som avses i artikel 56 i EG-fördraget. EGD prövar därefter och finner att kupongskattelagens diskriminerande reglering inte kan motiveras av de skäl som anges i artikel 58 i EG-fördraget. EGD:s ställningstagande kan knappast anses oväntat.

I sin begäran om förhandsavgörande frågade kammarrätten, något förenklat, för det andra om artiklarna 56 och 58 i EG-fördraget medgav en sådan skillnad i beskattningen som angavs i första frågan när det i skatteavtal föreskrivs en lägre skattesats för en begränsat skattskyldig än den som gäller för obegränsat skattskyldiga och avdrag dessutom medges för aktiernas nominella belopp.

Här kanske ett förtydligande kan vara på sin plats. Att en obegränsat skattskyldig medges avdrag för anskaffningsutgiften medan en begränsat skattskyldig inte gör det innebär inte alltid att den begränsat skattskyldige drabbas av högre skatt. I det aktuella fallet innebär det svenskfranska skatteavtalet att kupongskatt tas ut med endast 15 procent. Om anskaffningsutgiften vore 50 procent av inlösenlikviden skulle skatten beloppsmässigt vara densamma oavsett om mottagaren av likviden är skattemässigt bosatt i Sverige eller i Frankrike (30 procent på 50 procent utgör som bekant lika mycket som 15 procent på 100 procent). Om anskaffningsutgiften är lägre än 50 procent av inlösenlikviden blir den svenska kupongskatten för en begränsat skattskyldig lägre än motsvarande inkomstskatt för en obegränsat skattskyldig. Kan man i ett sådant fall tala om diskriminering?

I målet har Europeiska gemenskapernas kommission hävdats att iakttagandet av gemenskapsrätten inte får göras beroende av innehållet i ett skatteavtal som slutits mellan två medlemsstater. Till stöd för sin uppfattning har kommissionen bl.a. åberopat mål C-307/97 Saint-Gobain.

Här gör dock EGD en för mig överraskande annan bedömning. EGD konstaterar inledningsvis att avskaffandet av dubbelbeskattning är en av gemenskapens målsättningar och att medlemsstaterna är fria att bilateralt besluta om fördelning av beskattningsmakten. Denna fördelning av beskattningsmakten ger emellertid inte medlemsstaterna rätt att införa en diskriminering som strider mot gemenskapsbestämmelserna. EGD tar vidare som utgångspunkt att eftersom bestämmelserna i det fransk-svenska skatteavtalet utgör en del av de rättsregler som är tillämpliga i målet ska domstolen beakta dem för att göra

en tolkning av gemenskapsrätten som kan användas av den nationella domstolen, dvs. Kammarrätten i Sundsvall. EGD hänvisar härvid till mål C-435/93 Dietz och C-136/95 Thibault. Med den utgångspunkten finner EGD att det för en prövning av om begränsat skattskyldiga beskattas oförmånligare än obegränsat skattskyldiga är nödvändigt att ha kännedom om anskaffningskostnaden för aktierna och deras nominella belopp. Eftersom det är nationell domstol som har att fastställa och bedöma de faktiska omständigheterna i ett mål, ankommer det enligt EGD på Kammarrätten i Sundsvall att pröva om avdraget för det nominella beloppet och den övre gränsen på 15 procent för begränsat skattskyldiga leder till att dessa behandlas lika förmånligt som obegränsat skattskyldiga aktieägare som har rätt att dra av anskaffningsutgiften och som beskattas efter en skattesats om 30 procent.

I processen i EGD medgav regeringen att den svenska regleringen kunde medföra att en aktieägare som är begränsat skattskyldig beskattas hårdare än den aktieägare

som är obegränsat skattskyldig. Regeringen aviserade samtidigt förändringar av lagstiftningen. Denna aviserade förändring genomfördes tämligen omedelbart och sedan den 1 juli 2005 med tillämpning från den 1 januari 2005 gäller att inlösen och återköpslikvider som betalas till begränsat skattskyldiga alljämt skall behandlas som utdelning. Vid fastställandet av ”utdelningens” storlek medges dock avdrag för anskaffningsutgiften för den inlösta eller återköpta aktien.

JÖRGEN GRÖNLUND

gemenskapsrätten = en fristående EU-rättsordning

likvid = betalning, betalningssumma

nominell = formell, på papperet

kupongskatt = betalas av utdelningsberättigad som är bosatt utomlands och som fått utdelning från svenskt aktiebolag

Uppgifter

13. Var kan man enligt texten hitta den bestämmelse som angav hur hög kupongskatt den franska medborgaren var skyldig att betala?

- A I den svenska kupongskattelagen.
- B I EG-domstolens dom C-265/04 Bouanich.
- C I EG-fördraget.
- D I skatteavtalet mellan Sverige och Frankrike.

14. Kammarrätten i Sundsvall krävde av EG-domstolen ett förhandsavgörande kring tolkningen av artiklarna 56 och 58 i EG-fördraget. Vad ville kammarrätten få svar på?

- A Om aktiemål i sig var en fråga för domstol eller inte.
- B Om en utländsk medborgare kunde dömas i Sverige eller inte.
- C Om svensk lagstiftning var diskriminerande eller inte.
- D Om en svensk domstol kunde döma enligt EU-regler eller inte.

15. Vilket av följande påståenden överensstämmer med texten när det gäller den franska medborgare som det aktuella målet avsåg?

- A Hon var begränsat skattskyldig i Sverige.
- B Hon var obegränsat skattskyldig i Sverige.
- C Hon hade gjort en kapitalvinst.
- D Hon hade gjort en kapitalförlust.

16. Enligt texten gjorde den svenska regeringen en lagändring den 1 juli 2005. Vad innebar lagändringen för de begränsat skattskyldigas del?

- A Höjd kupongskatt.
- B Rätt till avdrag.
- C Minskad anskaffningsutgift.
- D Befrielse från utdelning.

Fredsundervisning

Termen kärnämne hör till det pedagogiska nyspråket. Den trädde in i skolvärldens ordrabatt i och med 1991 års riksdagsbeslut om en gymnasieskola bestående av sexton, senare sju program. Kärnämnen betecknar ämnen som ska läsas av alla. De har hittills varit svenska, engelska, matematik, idrott och hälsa, samhällskunskap, religionskunskap, naturkunskap och estetisk verksamhet. I den parlamentariska gymnasiekommitténs betänkande *Åtta vägar till kunskap. En ny struktur för gymnasieskolan* (SOU 2002:120), avgivet i december 2002, föreslogs bland mycket annat att även historia skulle bli ett kärnämne.

Av ett pampigt betänkande på 555 sidor blev det emellertid på resan via remissinstanser till proposition inte stort mer än en tumme. Men kommitténs förslag att historia skulle bli kärnämne överlevde och antogs av riksdagen.

Kanske kan det här med historia som kärnämne vara värt att reflektera över mot bakgrund av aktiviteterna – och rabaldret – kring fredsundervisningen för 20–25 år sedan. Fredsundervisningen blev en kort episod i undervisningens och skolans historia, av en del betraktad som ett idealistiskt kuriosum och betecknad som jippo och flum. Men om man orienterar sig litet noggrannare i undervisningshistorien finner man att den faktiskt hade föregångare och inspiratörer redan under 1800-talet, bland andra i Fredrika Bremer och Bertha von Suttner, och att en strävan att avheroisera historien och avnationalisera historieämnet hade flera tidiga förespråkare. Till dem i Sverige som åren kring förra sekelskiftet hävdade att fredsfrågor var en angelägenhet för skolan hörde Fridtjuf Berg (1859–1916), en av de stora i folkskolans historia och i två omgångar ecklesiastikminister i Karl Staaffs regeringar vid 1900-talets början. Kvinnliga lärare, mer än manliga, var livligt engagerade i att ge frågorna om fred och försoning utrymme i skolan.

Men vad har nu detta förflutna – utöver att det är ”historia” – att göra med dagens tankar på att göra historia till ett kärnämne? Helt lätt att besvara är inte frågan.

Vad först beträffar en eventuell jämförelse mellan fredsundervisning och ämnet historia så leder en sådan lätt vilse. Fredsundervisningen var aldrig tänkt som ett eget, självständigt ämne. I stället var meningen att frågor och stoff om krig och fred, utveckling och mänskliga rättigheter skulle kunna tas upp i många av skolans ämnen. Främst tänkte vi på historia, samhällskunskap och religionskunskap men även på andra skolämnen. ”Infärgning” är en term som förekommer i det beslut riksdagen fattat om historia som kärnämne. Den termen fanns inte

då, men kanske säger den mer än ”integrering” om vad vi ville åstadkomma.

Vad för det andra själva idén beträffar, att mer medvetet och systematiskt bereda utrymme för ”fredsfrågorna” i undervisningen, hade den naturligtvis sin rot i det faktum att vi befann oss mitt i det kalla kriget mellan öst och väst, där ett krig med kärnvapen och även biologiska och kemiska stridsmedel inte kunde uteslutas.

Fredsundervisningen var ett utflöde av den mångfasetterade freds rörelsen. Denna ter sig nu närmast som en relik men engagerade vid det här laget mängder av människor, unga som gamla, i Sverige och i andra delar av världen. Hur mycket denna folkliga opinion påverkade regeringarna på ömse håll och bidrog till den avspänning som till sist kom till stånd är väl svårt att få någon entydig kunskap om. Att fredsopinionen trängde in även i skolorna, bland både lärare och elever, är emellertid klart. Bland annat kände vi på Skolöverstyrelsen (SÖ) av den i form av brev och telefonsamtal från ”fältet”.

Ett tredje inslag i fredsundervisningen var att den skulle vara engagerande och skapa medvetenhet om mänsklighetens belägenhet. Kunskap, känsla, handling blev tre begrepp vi arbetade med och senare lanserade i det servicematerial, *Fredsundervisning*, som SÖ gav ut.

I servicematerialet angavs målet för fredsundervisningen vara ”att öka elevernas kunskaper och medvetenhet om världens stora överlevnadsproblem och om människornas ansvar och möjligheter när det gäller att bygga en tryggare värld”. Servicematerialet bidrog till att legitimera samarbetet mellan SÖ, länskolnämnderna, FN-förbundet, Röda korset, Rädda Barnen, Amnesty och naturligtvis Sida, samt till att dessa organisationer kunde komma in i skolorna. En viktig del i arbetet var att tillämpa ”handling” i form av vänskolor, både fattiga u-landsskolor och skolor i den industriella världen.

En besvikelse vi upplevde var att det *Handlingsprogram för skolans internationalisering*, som SÖ utarbetade på uppdrag av regeringen, i stort förbigicks med tystnad av densamma. Vad vi hävdade och hoppades på var stöd från regeringen för tanken att de stora globala frågorna om fred, miljö, u-land, mänskliga rättigheter och internationell solidaritet skulle ges en starkare ställning i undervisningen för att bidra till framtidsberedskap och internationell säkerhet. I efterhand tolkade jag det så, att utbildningsdepartementet såg på vårt förslag som en stor missuppfattning. Vi borde ha tryckt på EG (Europeiska Gemenskapen), ekonomi, moderna språk och vår egen välfärd. Vi hade så att säga varit för globala i vår syn på

skolans internationalisering.

Brundtlandrapporten 1987 om de globala miljöproblemen blev en varningssignal, som tidigt registrerades i Sverige. På SÖ fick nu miljöundervisningen ett rejält stöd till utvecklingsarbete, vilket naturligtvis måste hälsas med glädje. Samtidigt kändes det litet frustrerande att inte frågorna om krig och fred gavs någon uppmärksamhet i sammanhanget. Både historien och samtiden kunde ju – och kan – visa att krig är en av de största miljöförstörande företeelser mänskligheten skapat.

Vilken uppmärksamhet mänsklighetens stora ödes- och framtidsfrågor kommer att ägnas i det nu planerade/pågående läro- och kursplanarbetet är svårt för en utomstående att veta, liksom vilken roll kärnämnet historia kan få. Kunde erfarenheterna från trevarna med fredsundervisningen vara till någon nytta vore det naturligtvis glädjande. De stora globala orosmolnen för framtiden finns fortfarande, även om risken för ett kärnvapenkrig ter sig mindre akut. Likaså har öst–väst-motsättningen tonats

ner. Enligt vissa bedömare och siare har den emellertid fått en efterträdare i spänningen mellan islamsk kultur och religion å ena sidan och sekulariserad kristen dito å den andra. Motsättningen demokrati–diktatur inom och mellan länderna är fortfarande påtaglig och FN:s roll omstridd och osäker. Hiv och andra hälsofrågor står högt på världssamhällets problemagenda liksom världsfattigdomen. Ett nutida och skrämmande fenomen är terrorismen, bottnande till stor del just i fattigdomen, som ger näring åt politisk och religiös fanatism.

Ja, så kan man gå på och stapla det ena eländet på det andra. Men också framstegen! De behöver historisk belysning för att inte bli bortträngda och glömda i nuets ofta negativa nyhetsflöde. Och förvisso har ämnet historia, med eller utan ”kärn”-prefix, en huvudroll att spela när det gäller att få perspektiv såväl på förflutenheten som på samtiden – och framtiden, samt för att få de växande att mogna till allvar och ansvar.

BENGT THELIN

Uppgifter

17. Hur skulle fredsundervisningen utformas, enligt textförfattaren?

- A Fredsundervisningen skulle bygga på elevernas självständiga arbete.
- B Fredsundervisningen skulle bedrivas inom ramen för andra skolämnen.
- C Fredsundervisningen skulle ske i samverkan med fredsorganisationerna.
- D Fredsundervisningen skulle göras helt frivillig.

18. Vad var anledningen till att fredsundervisningen blev ”en kort episod” i den svenska skolundervisningen?

- A Ämnet ansågs oviktigt, framför allt från de manliga lärarnas sida.
- B Fredsrörelsen blev allt mer en institution och allt mindre en rörelse.
- C Ämnet saknade förankring i den traditionella historieundervisningen.
- D Den allmänna opinionen förändrades och andra frågor blev viktigare.

19. Hur förhåller sig textförfattaren till frågan om historia som kärnämne i skolan?

- A Han anser att det vore bättre med en internationell fredsundervisning.
- B Han anser att det är innehållet i historieämnet som betyder något.
- C Han anser att historieämnet istället borde delas upp i flera olika kärnämnen.
- D Han anser att kärnämnen är otidsenliga och bör uppgå i en bredare undervisning.

20. Vad var enligt textförfattaren orsaken till regeringens svaga intresse för på SÖ:s ”Handlingsprogram för skolans internationalisering”?

- A Handlingsprogrammets framåtblickande perspektiv.
- B Handlingsprogrammets nutidsinriktade perspektiv.
- C Handlingsprogrammets världsomfattande perspektiv.
- D Handlingsprogrammets lokalt inriktade perspektiv.